

PROBLÉMY DIALEKTIKY

Pri čítaní knihy *Problémy dialektiky* (vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1968) treba si všimnúť nielen rok vydania, ale aj rok vzniku jednotlivých štúdií. Ako sa dozvedáme z uvedeného dátumu, medzi odovzdaním prác a ich uverejnením uplynuli zhruba tri roky. Pravda, mohlo by sa povedať, že tri roky v živote filozofickej práce nehrajú takú úlohu ako v iných disciplínach, ba možno povedať, že je to čas zanedbateľný. Taktéto námietky vzhľadom na povahu filozofie sú opodstatnené, no iba za predpokladu, že, po prvé, autorov spôsob myslenia sa formoval v normálnej politicko-spoločenskej situácii, v ktorej sa môže slobodne realizovať imanentná požiadavka vedeckého myslenia, požiadavka možnosti kritickej výmeny názorov, po druhé, že aj práca vznikla v takejto normálnej situácii. Ak sa rozpomenieme na oné časy, keď jednotlivé štúdiá vznikali, tak vzhľadom na povahu väčšej časti problematiky obsiahnutej v knihe možno povedať, že politicko-spoločenská situácia bola pomerne priaznivá. Pokiaľ však ide o prvý predpoklad, možno bez nedsádzky povedať, že v tomto ohľade bola situácia krajne nepriaznivá, v ktorej zmonopolizovaný štýl myslenia vytváral v človeku neúnosnú dávku autocenzúry, ktorá potom aj v priaznivých podmienkach pre filozofické myslenie sa často stáva väčšinou brzdou, ako si to autocenzurovaný človek chce alebo dokáže priznať. A práve ak z tohto hľadiska hodnotíme zborník prác, tak musíme povedať, že napriek uplynulým trom rokmi, ktoré v našich podmienkach mali svojrázne tempo, práce

nestratili ani na aktuálnosti, a nemožno ani tvrdiť, že spôsob ponímania a vysvetľovania daných problémov je už zastaraný. Zaiste, po troch rokoch by autori niektoré myšlienky ináč formulovali, prípadne by ich aj pozmenili, no vo svojej podstate svojím prístupom k problémom, ktorý by sme mohli nazvať kriticke-tolerantným prístupom, práce nestratili na svojej hodnote. Sú svedectvom toho, že slovenské filozofické myslenie upustilo už dávnejšie od zoschematizovaného ponímania marxistickej filozofie a prešlo ku kriticke-mu, pritom však vedecky tolerantnému ponímaniu a vysvetľovaniu filozofickej problematiky. Ináč povedané, prešlo k akceptovaniu požiadaviek dialektického spôsobu myslenia.

Postup na základe tohto spôsobu myslenia umožnil napríklad autorovi angažovanej state *K interpretácii dialektiky socializmu* J. Strinkovi výstižne analyzovať ustrnulosť chápania foriem a možností socializmu. Podľa môjho názoru nemusí autor ani dnes na svojich názoroch o tejto problematike nič podstatné meniť. Pravda, ak autor teraz písal túto stať, iste by ukázal, kam môže vyústiť ustrnulosť myslenia aj v rámci marxizmu, ako aj na dôsledky tohto ustrnutia v systéme socialistických krajín, ak má za sebou silu tankov. Na podstate štúdié by to však nič nemenilo.

Kniha pozostáva z deviatich štúdií, obsahove pomerne rozmanite zameraných (M. Zigo, *Problémy vzťahu filozofie a prírodných vied*, E. Filová, *K negácii tradičnej filozofie v logickom pozitivizme*; B. Valehrach, *Vzťah obrazu*

a znaku; V. Filkorn, *Logika a realita*; J. Cibulka, *K niektorým predpokladom logického pozitivizmu*; M. Burica, *K ponímaniu štruktúry vo vedách*; J. Bober, *O kybernetickom prístupe ku skúmaniu skutočnosti*; J. Švihran, *Vedecké poznanie a indukcia*; J. Strínka, *K interpretácii dialektiky socializmu*) a pochopiteľne, v niektorých bodoch aj líšiace sa v názoroch na niektoré problémy. Vzhľadom na pestrosť problematiky nie je možné zaoberať sa zborníkom v celom jeho rozsahu, a preto sa zameriame iba na jeho jednotlivé stránky.

M. Zigo sa pokúsil preskúmať vzťah filozofie a prírodných vied, najmä pokiaľ ide o heuristickú hodnotu jednotlivých filozofií pre vedu. Podľa autora tvrdenie, že jedine na základe marxistickej filozofie možno pochopiť a robiť vedecké objavy, je ťažko dať do súladu s dejinami vedy. Ukazuje sa totiž, že vedci stojaci na pozícii nemarxistickej filozofie urobili veľké objavy, a z nemarxistického hľadiska ich dokázali interpretovať, pričom táto interpretácia vo väčšine prípadov nebola teoretickou prekážkou pre ďalšie bádanie. Túto plurálnu možnosť filozofických východísk vo vedeckom bádanií M. Zigo vysvetľuje tým, že napriek rozdielnosti medzi filozofickými systémami jestvujú spoločné oblasti, ktoré viac alebo menej zodpovedajú povahe požiadaviek vedeckého bádania. Tento názor v systéme marxistickej filozofie je neobvyklý a ešte pred nejakým časom by sa považoval za hlásanie bludov. Pri hlbšom zamyslení sa je takéto ponímanie opodstatnené, najmä ak pripustíme, že každá filozofia vo väčšej alebo menšej miere vzájomne korešponduje s vedeckým pokrokom. Treba dodať, že priznaním spoločných oblastí v rozdielnych filozofických systémoch nechce autor tvrdiť, že všetky filozofické systémy majú rovnakú heuristickú hodnotu. O takúto hodnotu ide skôr iba pre jednotlivé stránky ich systémov. To znamená, že iba jednotlivé oblasti môžu slúžiť vedeckému bádaniu. Pretože vedec málokedy

potrebuje pre svoju prácu celý filozofický systém, môžu potom mať jednotlivé oblasti rozdielnych filozofických systémov v podstate heuristickú hodnotu rovnakú. Aj keď to autor explicitne neuvádza, takéto ponímanie vzťahu filozofie a vied implicitne znamená, že zatiaľ nijaký filozofický systém si nemôže vyhradzovať monopolné právo, že iba on jediný je pravdivý a vedecký systém, zaručujúci správne východisko pre vedecké bádanie, ako aj interpretáciu jeho výsledkov. Z tohto hľadiska tvrdenie, že jedinou vedeckou filozofiou je marxistická filozofia, je značným zjednodušením zložitej problematiky vzájomného vzťahu filozofie a vied. Popieranie heuristickej hodnoty u iných filozofií tým, že jedine marxistická filozofia má túto hodnotu, je vo svojej podstate narušovaním požiadaviek vedeckého myslenia. Ak totiž určitý filozofický systém o sebe tvrdí, že je vedecký, potom z tejto funkcie musí pripustiť aj svoj možný omyl a určitú jednostrannosť, a tým teda uznať aj možnosť iného vysvetľovania niektorých javov, ako podáva on sám. Ináč povedané, ak filozofický systém je vedecký, musí byť aj vedecky tolerantný. V opačnom prípade vytvára zo seba dogmu a stáva sa vedecky sterilným. Vzhľadom na zameranie štúdie tento aspekt prístupu k problémom sa síce najzreteľnejšie prejavuje u M. Zigo, je to však charakteristické pre celý zborník. Na rozdiel od niekdajšieho apodiktického tónu filozofickej reči, zdôvodňujú autori svoje tvrdenia obozretne, čím pripúšťajú, že v niektorých prípadoch by sa dali problémy interpretovať aj inak.

V štúdií E. Filovej *K negácii tradičnej filozofie v logickom pozitivizme* tento postup je tiež zreteľný. Na rozdiel od niekdajších prác marxistických filozofov, keď negativistický postoj voči logickému pozitivizmu prevládal nad pochopením aj jeho pozitívnych aspektov, chápe autorka tento smer ako filozofiu, ktorá síce absolutizuje empirické východisko, no na základe tohto postupu dokázala nasto-

líť také problémy, ktoré ušli pozornosti tradičnej filozofii. Tým, že logický pozitivizmus radikálne napadol základné východisko tradičnej filozofie, prinútil ju, aby sa zamyslela nad svojou štruktúrou. Autorka správne podotýka, že snaha logického pozitivizmu odstrániť akékoľvek metafyzické východiská tradičnej filozofie končí sa konečne tým, že sám sa do tejto oblasti dostáva, čím v tomto smere odhaľuje jeho slabé stránky jeho východiska.

Logickému pozitivizmu venuje svoju štúdiu aj J. Cibulka. Jednostrannosť tohto filozofického prúdu vidí v absolutizácii kvantitatívne funkcionálneho aspektu v procese poznávania. Autor však poukazuje, že tento nedostatok, táto jednostrannosť nie je vlastná iba logickému pozitivizmu, ale dostávajú sa na tieto pozície aj autori, ktorí sa hlásia k iným filozofickým smerom včítane marxizmu. Z tohto hľadiska nadpis štúdie iba čiastočne zodpovedá jej obsahu.

Vzhľadom na to, že Leninova práca *Materializmus a empiriokriticizmus* má v marxistickej filozofii dominantné postavenie, zvláštnu pozornosť si zasluhuje štúdia B. Valehracha, *Vzťah obrazu a znaku*. B. Valehrach podáva semantickú analýzu pojmov obraz a znak a dochádza k názoru, že Leninove vyhrotené stavenie obrazu do protikladu znaku je metafyzické, čo má svoj záporný dôsledok pri vytváraní teórie poznania. Leninove spájanie materializmu s uznaním pocitov ako obrazov, kým subjektívneho idealizmu s ponímaním pocitov ako znakov vecí a javov viedlo k vytvoreniu teórie poznania, ktorá zodpovedala starému a nie dialektickému materializmu. Na základe konkrétneho skúmania autor dospieva tiež k názoru, že Leninova kritika údajného Helmholtzovho symbolizmu bola neopodstatnená. Naopak, v ponímaní symbolov bol Helmholtz dialektickejší ako Lenin. Podľa nášho názoru B. Valehrach sa celkom odôvodnene stavia kriticky k Leninovej absolutizácii obrazovej teórie pocitov, na ktorej potom sa vybuďovala teória poznania, nezodpo-

vedajúca modernému vedeckému mysleniu. Dá sa dokázať, že v pozadí odmietania mnohých nových vedeckých poznatkov, ako aj niektorých druhov moderného umenia, stála predovšetkým táto teória poznania. Pravda, že táto jednostranná teória sa dokázala tak dlho udržať, bolo zapríčinené mimofilozofickými a nevedeckými prostriedkami. Autor dochádza k záveru, že znaková teória pocitov nemá s idealizmom nič spoločné, a taktiež ani s metafyzickým protikladom idealizmu (str. 110), teda so starým materializmom. Pri skúmaní znakovkej a obrazovej teórie pocitov musel sa autor zaoberať aj s otázkou, ktorá je známa ako základná filozofická otázka. Bežná formulácia tohto problému, teda formulácia, čo je prvotné, hmota alebo duch, obsahuje v sebe spor, ktorý v materialistickom systéme stráca zmysel. Len čo z hľadiska materializmu pochopíme tú alebo onú formu nejakej absolútnej idey ako hypostazované ľudské pojmy, stráca zmysel pýtať sa, čo bolo prvotné a čo druhotné. Možno s autorom súhlasiť, že v tejto súvislosti by bolo treba v rámci materializmu hovoriť nie o protiklade hmoty a ducha, ale sveta a vedomia, materiálneho a ideálneho, tela a psychiky (str. 81). Ináč povedané, v rámci materializmu táto formulácia má zmysel iba v rovine objekt-subjekt. Z tohto chápania vzťahu hmota-duch vyplýva, že aj pojem hmoty ako objektívnej reality nezávislej od nášho vedomia je vzhľadom na požiadavky samého materializmu neadekvátny. Autor v tejto súvislosti spomína spor medzi Leninom a Juškevičom ohľadom otázky materiálnej jednoty sveta a dochádza k záveru, že do pojmu hmoty musí byť zahrnuté nielen materiálne, ale aj ideálne. Podľa autora objektívne existujúce vzťahy, čas, informácia sú totiž v ontologickom zmysle ideálnej podstaty (str. 87). Takéto ponímanie hmoty, ktoré z marxistov okrem iných svojho času zastával Bogdanov, chce vyhovieť monistickej povahe materializmu. Ťažkosti snáď môžu vznikáť pri určovaní povahy

ideálneho. Možno dodať, že Valehrachova štúdia je v slovenskej filozofickej literatúre prvým serióznym pokusom kriticky sa vyporiadať s niektorými jednostrannosťami v *Materializme a empiriokriticizme*. Možno dúfať, že bude mať vplyv na ďalšie rozpracovanie teórie poznania.

Ak odhliadneme od konkrétneho bohatého materiálu z logiky, s ktorým sa zdôvodňujú základné myšlienky štúdie, je štúdia V. Filkorna predovšetkým ontologicko-gnozeologickej povahy, je to teda štúdia filozofická. V. Filkorn stojí na stanovisku, že naše pojmy, naše výpovede sú odrazom objektívnej skutočnosti. Pretože z hľadiska materialistického je logika veda o výpovedných formách, je takto nepriamo aj vedou o skutočnosti (str. 120). Toto tvrdenie zdôvodňuje autor tým, že výpovedné formy majú svoj model v jednotlivých oblastiach, a v dôsledku toho také musia byť aj ontologické vlastnosti reality. Je pochopiteľné, že V. Filkorn ako logik vychádzajúci z pozície dialektického materializmu odvodzuje logiku z objektívnej skutočnosti, je však problematické, nakoľko je v tejto súvislosti vhodný pojem odrazu. Ako je známe, tento pojem používajú mnohí marxistickí filozofi, počínajúc takou oblasťou ako je umenie a končiac logikou. Podľa nášho názoru bolo by vhodné, keby sa v tomto prípade tento pojem špecifikoval. Bolo by tiež veľmi zaujímavé ukázať, čo v systéme logiky sa dá považovať za odraz a čo je zavedené vzhľadom na požiadavky konzistencie príslušných logických systémov. V tejto súvislosti možno napríklad poznamenať, že kladné a záporné čísla, ako aj pravidlá ich použitia, boli zavedené vzhľadom na praktickú požiadavku zjednodušenia výpočtu rovníc.

M. Burica sa vo svojej štúdií zaoberá problémom štruktúry, pričom veľa pozornosti venuje, čo je na nerozpracovanosť tejto problematiky v systéme marxizmu pochopiteľné, vymedzovaniu pojmu štruktúry v rovine niektorých vedných disciplín, ako aj porovnávaníu tejto kategórie

s inými filozofickými kategóriami. Autor upozorňuje, že niektorí autori chcú nahradiť jednovrstvú filozofickú kategóriu kategóriou štruktúry. Zaiste, kategória štruktúry sa s mnohými inými kategóriami prekrýva, je však otázne, nakoľko a ktoré kategórie by mohli byť touto kategóriou nahradené. Ide totiž o to, že v tejto oblasti, v oblasti analýzy kategórií, vzniká viac nejasností ako v hociktorej inej, a nestáva sa zriedka, že čiastočné prekrývanie sa považuje za prekrývanie úplné. V tejto súvislosti okrem iných kategórií spomína autor kategóriu kvality. Autor síce sa k tomuto problému nevyjadruje jednoznačne, my sa však domnievame, že to ide o dve roviny, o dva aspekty, v ktorých každá z týchto kategórií má svoje opodstatnenie. Treba mať na zreteli, že kategória kvality v dialektickej filozofii je namierená predovšetkým proti uznávaniu akýchkoľvek homogenných entít, čo implicitne znamená, že aj proti prípadnému uznávaniu homogenných štruktúr, to znamená štruktúr pozostávajúcich z homogenných nemenných komponentov, čo už sa v dejinách realizovalo. Ináč povedané v systéme dialektickej filozofie, aj štruktúry sa musia chápať ako kvalitatívne diferencované. Pokiaľ ide o otázku rozpracovania problému štruktúry možno dodať, že v priebehu troch rokov sa v tejto oblasti objavilo, najmä na západe, viacero prác a zaiste keby autor písal o tejto problematike dnes by mnohé nové myšlienky akceptoval.

Ako je známe, kybernetika u nás prekonala svojrázne dejiny. Spočiatku sa úplne zavrholala, neskoršie ju mnohí boli ochotní považovať za akúsi univerzálnu metódu, ktorou sa dá skúmať vo všetkých, doteraz známych vedných oblastiach. J. Bober, autor štúdie *O kybernetickom prístupe ku skúmaniu skutočnosti* zaujíma k tomuto problému trpezlivé stanovisko a napriek veľmi pozitívnemu hodnoteniu možnosti kybernetiky vidí aj jej ohraničenosť, a ukazuje, že kybernetika si nerobí nároky na vyčerpávajúci obraz sveta

(191). Obrana kybernetiky proti kritike, že táto skúma iba kvantitatívne aspekty, je podľa nášho názoru celkom opodstatnená. Možno súhlasiť s autorom, že obviňovanie kybernetiky z kvantitatívizmu vyplýva pre niektorých autorov z toho, že kvalitu stotožňujú iba s niektorými vlastnosťami. Pokiaľ však ide o vhodnosť kybernetických metód pri skúmaní tejto alebo onej oblasti, je možné určiť predovšetkým na základe výsledkov tohto bádania. Filozofické stanoviská sú v tomto smere málo presvedčivé a často aj škodlivé.

S problémom vzťahu indukcie a dedukcie, analytického a empirického, extenzie a intenzie sa zaoberá v štúdiu *Vedecké*

poznania a indukcia J. Švihran. Štúdia sa vyznačuje tým, že autor sa neobmedzuje len na logické aspekty tohto problému, ale snaží sa ho začleniť do širšieho rámca, do rámca ontologicko-gnozeologického. Po tejto stránke je postup autora zhodný s postupom V. Filkorna v štúdiu *Logika a realita*.

Pri celkovom kladnom hodnotení zborníka som si vedomý toho, že pri hlbšom štúdiu jednotlivých prác dalo by sa im niečo vytknúť a s niečím aj nesúhlasiť. Vzhľadom na rozmanitosť štúdií a na ohraničenú možnosť recenzie je to však veľmi ťažko realizovateľné.

Michal Suchý

NOVÝ POHLAD NA AUGUSTÍNA

Zamýšľať sa nad životom a dielom starovekého svätca v našej modernej dobe zaváňa neaktuálnosťou a archaizmom. Ba je priamo neveriteľné, že štúdiu o Augustínovi napísal náš popredný filozof a reprezentant marxistického svetonázoru Dr. Milan Machovec (v edícii *Portréty*, ako 28. zväzok vyšla štúdia *Svätý Augustín*, vydalo nakladateľstvo Orbis v Prahe, r. 1967, str. 212). Autor štúdie popri filozofickom rozhlade vyniká aj teologickou informovanosťou a erudíciou, čo sa prejavilo už v jeho predošlej filozoficko-teologickej štúdiu *O teológii súčasného protestantizmu*, kde s prehľadom aj uznaním analyzuje protestantskú teológiu, najmä dialektickú školu. (V slovenskom preklade táto štúdia vyšla v Bratislave r. 1964, český originál r. 1962). Štúdia o protestantizme našla v radoch teológov, najmä protestantských, značnú ozvenu a zaslúhovala by si zvýšenú pozornosť a dôkladný rozbor.

„Teologický“ záujem Dr. M. Machavca pokračuje v hlboknej analýze najväčšej postavy starovekej cirkvi — Augustína, v

ktorom sa stretá aj zráža svet antiky a kresťanstva. Práve v tom je veľká dynamika Augustínovho myslenia, jeho životnosť a hlavne mnohostrannosť. Pretože Augustín vskutku bol „complexio oppositorum“, mohli z neho vychádzať všetky veľké duchovné hnutia, ortodoxné i liberálne, konfesiónálne i heretické. Aj Dr. M. Machovec ako vedec a ateista našiel v Augustínovi mnoho podnetov a základov pre vlastnú filozofickú koncepciu o Augustínovi si rozdelil na tri hlavné časti. V prvej hovorí o inteligencii medzi antikou a kresťanstvom, v druhej o Augustínovom učení a v tretej o tom, ako sa Augustín javí v dejinách a v prítomnosti. Okrem úvodu štúdia má v závere výňatky z Augustínových spisov, výroky vynikajúcich mužov o Augustínovi, chronologický prehľad významných udalostí a napokon aj menný register.

Autor štúdie si všima celé Augustínovo dielo, ktoré bolo súborne vydané v Migneho edícii *Patrologia Latina* (PL, zv. 32—47). Hneď v úvode označuje zámer svojej práce a prístup k Augustínovi. Ako